

1. UVOD

S obzirom na sveukupne društvene procese što se nakon ratnoga razdoblja (Daytonski sporazum, 1995. god.) odvijaju na području Bosne i Hercegovine, bez obzira na nepovoljne i kompleksne prilike, kao što je podjela Bosne i Hercegovine na dva entiteta¹ (Federacija BiH i Republika Srpska) koja generira nizom negativnih posljedica, posebno kroz pojavu unitarizacije po bošnjačko-muslimanskoj mjeri u Federaciji Bosne i Hercegovine i centralizaciju Republike Srpske u kojoj je gotovo onemogućen povratak Bošnjaka i Hrvata na svoja ognjišta, vidimo i pozitivne pomake, pa čak i neka rješenja koja se približavaju europskim mjerilima. U tim zbivanjima sudjeluju, dakako, unutarnje društvene i političke snage bosanskohercegovačkog društva, ali, dobro je poznato, uz kontinuirano posredovanje međunarodne zajednice, kao relevantna arbitra i "krajnjeg autoriteta". I cijeli sustav odgoja i obrazovanja zahvaćen je trajnim mijenama, a sve promjene, napredci i preobrazbe praćeni su i usmjeravani, rečeno je, i od domaćih čimbenika, kao i od međunarodnih posrednika na dogovorenu putu prema Europskoj zajednici.

Shvaćajući prosvjetu i kulturu bitnima pa i presudnima za individualni, nacionalni i općeljudski razvitak, uvjereni smo da te djelatnosti trebaju zauzimati središnje mjesto u društvu i da im se treba prilaziti sustavno, odgovorno, otvoreno u punoj slobodi komunikacije relevantnih subjekata. Opće je poznato kako prosvjeta, kultura i jezik, kao primaran element uljudbe, spadaju u područje temeljnih ljudskih prava svakog naroda i stoga svaki narod afirmirajući tradicijske, nacionalne i kulturne posebnosti i u jednonacionalnim, a pogotovo u višenacionalnim zajednicama, nastoji ostvariti puninu tih prava, cjelovitost identiteta i na toj osnovi graditi sustav svoga odgoja i obrazovanja.

Načelo individualne i kolektivne slobode ili, određenije rečeno, načelo nacionalne, kulturne i konfesionalne različitosti i praktično i teorijski može biti ostvareno kroz afirmaciju načela slobode, ravnopravnosti i upućenosti jednih na druge. Tako i suvremeni sustav obrazovanja uz sva njegova opća obilježja, kao što su ljudska prava, nacionalne, kulturne i jezične posebnosti, o čemu govore i međunarodni dokumenti, treba voditi računa o konkretnim prilikama društva, o svakoj školi i svakom učeniku. Školstvo u kojemu se niječu bilo kolektivna, bilo individualna prava, ne obećava povoljne rezultate.

¹ Uz ova dva entiteta – Federaciju BiH i Republiku Srpsku formiran je i Distrikt Brčko koji samostalno funkcionira izvan entiteta, a u sastavu BiH.

Premda se Europska zajednica, sastavljena u mnoštvu država i naroda, u procesima aktualne globalizacije želi predstaviti u osobitoj povezanosti i "jedinstvu", istodobno vidimo da pluralno europsko društvo pokazuje, pored ostalog, i svoje posebne nacionalne, vjerske i kulturne interese što otkrivaju diferencijaciju te zajednice. Upravo multikulturalnost i multietičnost, ako se uljudbeno ostvaruju, afirmiraju dostojanstvo svakog naroda i kulture posebno. Svjesni društvenih gibanja, cijelog procesa globalizacije i transnacionalnih težnji, u europskom društvu vidimo i procese diferencijacije, i promicanja zasebnih nacionalnih, kulturnih, poglavito jezičnih vrijednosti, što čine autohtonost svake europske nacije. Cjelovitost tako stečena i življena identiteta u punini i slobodi obećaje da se nacije podignu iznad svoje zasebnosti i grade mostove s drugima u ravnopravnoj suradnji i uvažavanju bez majorizacije, bez asimilacije i straha da nestanu u svom subjektivitetu. (usp. Pavlović, 2006, 330-335)

2. PRILIKE U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM OBRAZOVANJU

Unutar države Bosne i Hercegovine koja je podijeljena, kako rekosmo, na dva entiteta školstvo je riješeno različito po entitetima, i to: u Federaciji BiH, prema važećem ustavu, poglavlje III., čl. 4., 5. i 6., sve ovlasti u ovom području pripadaju županijskim vlastima (deset je županija u F BiH).

U Republici Srpskoj školstvo, znanost, kultura i šport, kao i drugi vidovi života, artikulirani su na jednom mjestu, kroz tijela na razini entiteta, dakle centralizirani su.

Komplicirano rješenje kakvo je u Federaciji BiH, koju čine uglavnom Bošnjaci-Muslimani i Hrvati, proistječe iz složene nacionalne, kulturne i konfesijske strukture stanovništva. Naime, F BiH podijeljena je na niz županija čime se htjelo posredstvom decentralizacije države onemogućiti svaki oblik majorizacije i unitarizacije dajući na toj razini ovlasti svakom narodu kako bi se opredmetili svi njegovi interesi kao i interesi iz međunarodnih konvencija koje reguliraju obrazovanje. Međutim, budući da su županije s različitim omjerima stanovništva, neke su pretežito hrvatske (3), neke miješane u približno istom omjeru stanovništva (2), a većina njih pretežito bošnjačke (5), i u njima dolazi do "preglasavanja" po mjeri brojnijih te nastaju otežani procesi usklađivanja planova i programa i obrazovnih kurikuluma uopće. (Dakako, u Republici Srpskoj nema takvih teškoća, jer je cijeli entitet, uglavnom, nastanjen srpskom populacijom.)

I uopće nastavni planovi i programi u cijeloj BiH, kao i udžbenici koji proistječu iz njih, predmet su stalnih rasprava pa i polemika, kao i razlog

stalne pozornosti predstavnika međunarodne zajednice, i to još od donošenja Ustava Federacije BiH i Ustava Republike Srpske (1995/1996), pa sve do današnjeg dana, a po svemu sudeći tako će biti i u budućem razdoblju.

Promatrajući učenika kao osobu koja se razvija i formira kroz interakciju s društvenom okolinom, zaključit ćemo sukladno Deweyevu pragmatizmu kako tog mladog čovjeka treba sagledavati u cjelovitu kontekstu prostora i vremena nudeći mu ona područja i aktivnosti koje će ga činiti "mislećim bićem". Dakle, učenje i "aktivnost" ne smiju biti odvojeni, isto kao što moraju biti povezani znanje i ponašanje, metoda i sadržaj. Stoga Dewey smatra da kurikulum odgovorno ustrojen mora voditi računa o društvenim okolnostima, o problemima zajedničkog života, ali i o interesima kako kolektiva tako i pojedinca, jer "Spремnost da nešto naučimo iz svakog dodira sa životom predstavlja suštinski moralni interes." (Dewey, 1971, 249)

Zapravo, trebalo bi graditi kurikulum koji "podrazumijeva interakciju, opservaciju i komunikaciju u konstruiranju samorefleksije i grupne refleksije", govori uvaženi pedagog E. Kohler (usp. Dalberg, Moss, Pence, 1999, 144-158) nastavljajući poruku kako pedagoški praktičari kreiraju svoje sudjelovanje u kritičkom diskursu dajući rješenja s drugim mjerodavnim stručnjacima. Pravi kurikulum trebao bi biti putokaz i osnova demokratske prakse na kojoj se razvija učenik u stjecanju odgoja i znanja. Ako je nastavna teorija i praksa izraz socijalne interakcije među ljudima, onda je i promjena kurikuluma kompleksan proces suradnje relevantnih stručnjaka i drugih mjerodavnih društvenih subjekata koji se dogovaraju kako bi promijenili sustav u interesu socijalne zajednice u kojoj žive s određenim osobnim i kolektivnim interesima.

Svakako da taj proces podrazumijeva objektivne okolnosti i konkretnu praksu kao i sve specifičnosti određenog društva. Ako se pri izradbi kurikuluma uvažavaju svi relevantni kriteriji i ako je on izraz svih zainteresiranih strana, onda on može biti temelj odgojnog i obrazovnog procesa. Štoviše, u procesu usuglašavanja pozvani su ne samo relevantni stručnjaci, profesionalci nego i političari, kulturnjaci i gospodarstvenici, gdje se oni angažiraju kao ljudi posvećeni kreiranju svoje budućnosti, a ne samo kao promatrači.

"Unutar ovih arena može se odvijati živi dijalog
...unutar šireg socijalnog konteksta gdje se pitanja
posvećena dječjem životu prave živima." (Dalberg,
Asen, 1994, 166-167)

Dok su Bošnjaci u novim okolnostima u postjugoslavenskom razdoblju, i nakon 1991. radili po planovima i programima SR BiH, pa u dobroj mjeri i nakon Daytonskog sporazuma 1995. godine, i sukladno tome

objavljivali i udžbenike, a Srbi uglavnom prema planovima i programima iz Beograda, Hrvati u BiH najčešće koriste planove i programe kao i udžbenike iz Republike Hrvatske.

3. UDŽBENICI

Nakon 1995. godine u poslijedejtonskom razdoblju ne će se ništa bitno promijeniti na planu udžbeničke literature, unatoč sugestijama pa i pritiscima međunarodne zajednice da se "obvezno koriste udžbenici napisani i objavljeni u BiH". Ipak Bošnjaci i Srbi poduzimaju i konkretnije mjere koje su ponekad, istina, na razini eksperimentiranja ili pak "kupovanja vremena", dok hrvatski predstavnici doista sudjeluju u pregovorima oko novog kurikulumu, pogotovo oko "zajedničkih jezgri", ali, još uvijek, bez vidljivijih rezultata u području oblikovanja udžbenika.

U Mostaru je 19. srpnja 1999. godine potpisan Sporazum o uklanjanju prijetnog materijala iz udžbenika koji će se koristiti u BiH u školskoj godini 1999./2000.

Dana 20. kolovoza 1999. u Banjoj Luci potpisan je Sporazum o uklanjanju neprimjerenih sadržaja iz udžbenika (ukoliko se takvih sadržaja nađe) koji će se koristiti u BiH u školskoj godini 1999./2000. Kao sastavni dio ovog Sporazuma, odlukom OHR-a, a prema prijedlozima eksperata iz reda sva tri konstitutivna naroda, određen je popis sadržaja koji trebaju biti označeni kao prijetni, neprimjereni, te stoga uklonjeni iz udžbenika (istina, hrvatski udžbenici gotovo i nisu imali takvih sadržaja).

Nakon 7. i 8. veljače 2000. godine, kada je u Sarajevu održan Simpozij o nastavnim planovima i programima, u organizaciji OHR-a i UNESCO-a, doneseno je izvješće što ga je sastavio stručni tim sa Sveučilišta Heidelberg, nakon dvodnevne rasprave predstavnika sva tri naroda, u kojemu je temeljni zaključak ovog simpozija da je Bosni i Hercegovini "najprimjereniji švicarski model školstva, što podrazumijeva paralelne nastavne planove i programe s visokom razinom koordinacije između entitetskih vlasti." Poslije ovog proumljena i primjerena stajališta, moglo se lakše angažirati u praktičnoj provedbi demokratskih načela, poglavito u afirmaciji materinskog jezika u nastavi i izradbi udžbeničke literature.

Međutim, budući da su u tom razdoblju Srbi i Bošnjaci – Muslimani, uglavnom, imali svoje udžbenike, dok su se Hrvati pretežito služili udžbenicima iz Republike Hrvatske, štoviše koristili su i za zavičajnu nastavu (npr. udžbenik Moj zavičaj) udžbenike iz Zagreba, valjalo je pristupiti, i zbog mjera međunarodne zajednice, kao i zbog dogovora

međuentitetske i međunacionalne naravi, ali i zbog sadržajnih – nastavno-programskih razloga, izradbi adekvatnih udžbenika i za hrvatske učenike u Bosni i Hercegovini.

Da bismo, dakle, što djelotvornije ostvarili zadaću, trebalo bi cjelovito shvatiti pojam udžbenika, pa se poslužimo riječima jednog autoriteta:

"Najjednostavnija definicija udžbenika kao knjige u kojoj je didaktički transponirana znanost ili struka upućuje nas na zaključak da je udžbenik knjiga u kojoj se znanstveni ili stručni sadržaji prerađuju na poseban način, prema određenim pedagoškim, psihološkim i didaktičko-metodičkim načelima, pa takva 'didaktička aparatura' postaje bitnom odrednicom knjige koja pretendira u naziv udžbenika." (Malić, 1986, 7)

Koliko je značajno mjesto udžbenika, govori i činjenica da je i UNESCO u programu stvaranja nacionalnih strategija odgoja i obrazovanja istaknuo kako se udžbenici moraju temeljiti na sadržajima koji promiču vrijednosti zemlje u kojoj živi dijete ili adolescent, jer mu ti sadržaji omogućuju jednostavniju integraciju u obiteljsku i društvenu sredinu. (*Shvatati i djelovati*, 1973, 197)

Inače, poslužimo li se teorijom oblikovanja udžbenika, vidjet ćemo da se on sastoji od dva temeljna strukturalna elementa – tekstualnog i izvantekstualnog materijala. Temeljnu strukturu udžbenika i sadržaj programa određena obrazovnog područja čini tekstualni materijal udžbenika, koji u svom osnovnom dijelu donosi informacije koje se moraju usvojiti, a dopunski tekst, koji ne mora biti dijelom programa, proširuje znanja u skladu psihofizičkim sposobnostima učenika. Dopunskim objašnjenjima, tumačeći tekst, poboljšava se razumijevanje osnovnog i dopunskog teksta. Osobito je poticajan u osposobljavanju za samostalan rad s udžbenikom. (usp. D. D. Zuev, 1983.)

Udžbenik nužno ima transformacijsku funkciju pa je upravo izvantekstualni materijal pogodan za ostvarenje te njegove funkcije. Didaktička aparatura pripomaže usvajanju sadržaja koji su tomu namijenjeni, potiče učenike na aktivnost, budi zainteresiranost, motivira na provjeru moguće primjene.

Prihvatajući navedena načela i ostvarivši sve potrebne pripreme u praksi koordinacijom predstavnika hrvatskoga školstva u kojoj sudjeluju županijski ministri Hrvati i tadašnji federalni ministar Hrvat

(koordinator)², te predstavnik Zavoda za školstvo kao javne ustanove nadležne za stručnu pomoć hrvatskom školstvu u BiH, došlo se i do samog postupka izradbe hrvatskih udžbenika u BiH. Prvi su udžbenici, iz nacionalne skupine predmeta, otiskani za školsku godinu 2000/2001. (hrvatski jezik i književnost, povijest, zemljopis, glazbena kultura, likovni odgoj, zavičajna nastava i dr.).

Svakako da će u idućim godinama (šk. god. 2001./2002., 2002./2003.) za hrvatsko školstvo u BiH biti objavljeni i ostali udžbenici za sve razrede osnovne škole, kao i za gimnaziju, a nakladnik svih tih udžbenika je Školska naklada Mostar³ koja je angažirala svoje autore, suautore, recenzente i druge relevantne osobe te u suradnji sa Školskom knjigom Zagreb uspješno ostvarila cjelokupan udžbenički projekt.

Da bi se u doista složenoj zajednici BiH ostvarila nakana izradbe udžbenika, pored svih dogovora i usvojenih načela, valjalo je prije svega poštivati kriterij "zajedničkih jezgri".

"Zajednička jezgra" kao konceptijsko rješenje udžbenika unutar nacionalne skupine predmeta u bosanskohercegovačkom obrazovanju

"Zajednička jezgra" je, kao izraz suživota i kompromisa, prihvaćena količina odabranih sadržaja iz sve tri nacionalne književnosti u BiH koja bi trebala biti neizostavan dio svakog udžbenika (čitanke) na određenom stupnju osnovnog i srednjeg obrazovanja.

Svakako da je zajednička jezgra izraz uvažavanja kao i reciprociteta među odabranim nastavnim sadržajima koje predlažu predstavnici školstva iz sva tri konstitutivna naroda u složenoj nacionalnoj zajednici kakva je BiH. Dakako, metodički sadržaji iz nacionalne i opće kulture, kako je rečeno, predstavljaju glavninu udžbenika i rezultat su programske koncepcije, kao i autorove inventivnosti.

² Prof. Šimun Musa u vrijeme pripreme izradbe ovih udžbenika (od 1998. do 2000.) bio je ministar prosvjete, znanosti kulture i športa, član Vlade F BiH, a koordinirao je rad hrvatskih županijskih ministara.

³ Pored Školske naklade Mostar, koja je svojim nakladničkim projektom zadovoljila, manje-više, sve predmete na svim razinama školovanja, nakon nekoliko godina i drugi nakladnici počeli su objavljivati udžbenike u BiH po hrvatskom programu i na hrvatskom jeziku, ali izdaju samo one udžbenike koji imaju visoku nakladu.

OSNOVNA ŠKOLA

Naziv knjige	Razred	Vrsta	Autor(i)	Godina 1. izdanja
Hrvatska početnica	1.	udžbenik	Ana Gabrijela Šabić, Ivan Vitez, Josip Baričević, Marija Musa, Ljubica Benović	2000.
Hrvatska čitanka 2	2.	udžbenik	Marija Musa, Marija Buljan	2000.
Hrvatska čitanka 3	3.	udžbenik	Marija Musa, Marija Buljan	2000.
Hrvatska čitanka 4	4.	udžbenik	Katica Krešić, Marija Musa	2001.
Hrvatska čitanka 5	5.	udžbenik	Ivo Zalar, Marija Putica	2000.
Hrvatska čitanka 6	6.	udžbenik	Zvonimir Diklić, Joža Skok, Marija Putica	2000.
Hrvatska čitanka 7	7.	udžbenik	Zvonimir Diklić, Joža Skok, Željko Ivanković	2000.
Hrvatska čitanka 8	8.	udžbenik	Joža Skok, Ante Bežen, Željko Ivanković	2000.

Tablica 1- Hrvatske čitanke za osnovnu školu

GIMNAZIJA

Naziv knjige	Razred	Vrsta	Autor(i)	Godina 1. izdanja
Čitanka 1	1.	Udžbenik	Skupina autora	2001.
Čitanka 2	2.	Udžbenik	Skupina autora	2001.
Čitanka 3	3.	Udžbenik	Skupina autora	2001.
Čitanka 4	4.	Udžbenik	Skupina autora	2001.

Tablica 2 - Čitanke za gimnaziju

a) Čitanke

Ravnajući se, uglavnom, i u sadržajnom i u metodičkom smislu prema čitankama iz R Hrvatske (Školska knjiga, Zagreb), iz njih su preuzeti, manje-više i svi hrvatski pa i svjetski pisci i djela, pa osobitost ovih bh čitanke predstavljaju bh književnici, a za hrvatske čitanke iz BiH, dakako, primarni su hrvatski pisci i djela iz BiH, a onda naspram njih i bošnjački i srpski književnici iz BiH, predstavljeni u dogovorenu reciprocitetu.

"Zajednička jezgra" u čitankama za osnovnu školu

Da bismo pokazali što je to "zajednička jezgra", poslužiti će nam primjeri čitanki kojima smo suautori, i to čitanke od 1. do 4. razreda osnovne škole (suautor Marija Musa) i čitanki od 1. do 4. razreda gimnazije (suautor Šimun Musa i urednik svih udžbenika za hrvatski jezik od prvog razreda osnovne škole do četvrtog razreda gimnazije).

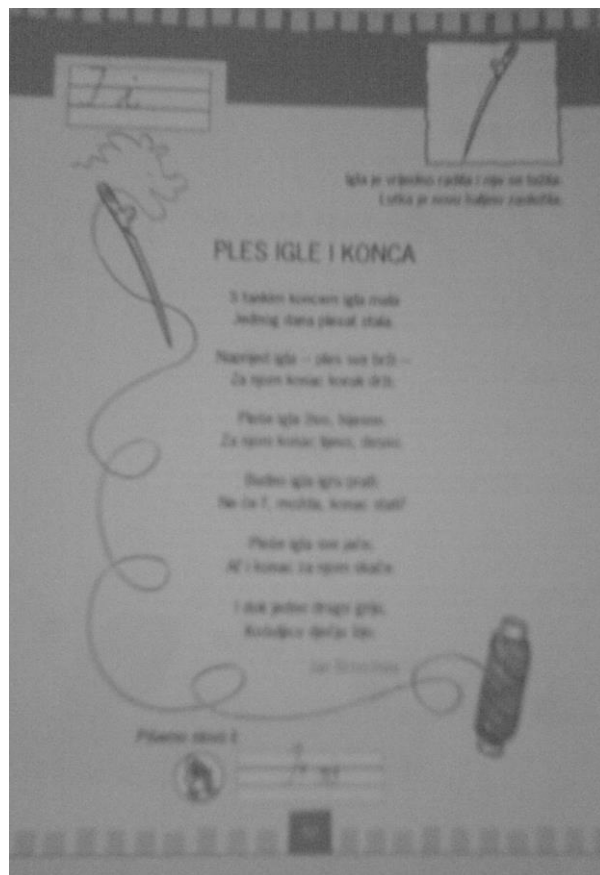
Pored sadržaja iz hrvatske književnosti (iz Hrvatske i BiH) koji čine glavninu udžbenika, te gradiva iz stranih književnosti što predstavljaju prokušane i općeprihvatljive književne vrijednosti, u čitankama za osnovnu školu od 1. do 4. razreda uvrštena su na određen način i djela odabranih pisaca srpske i bošnjačke književnosti zato da djeca ovoga uzrasta upoznaju književna djela autora drugih dviju nacionalnih književnosti. Na taj način, pored usvajanja znanja iz nacionalne književnosti i kulture, te najvažnije domete svjetske literature i uljudbe uopće, učenici upoznaju običaje, tradiciju, kulturu i religiju drugih naroda u BiH te postaju oplemenjeniji znanjem, tolerantniji i bogatiji shvaćajući kako pored njih žive djeca koja su po nečemu različita od njih, ali jednako vrijedni kao i oni.

U čitankama od 1. do 4. razreda osnovne škole zastupljeni su sljedeći pisci:

- hrvatski pisci iz BiH – Ivan Vanja Rorić, Antun Branko Šimić (rani stihovi), Stanislav Femenić, Josip Mlakić, Šimo Ešić, Stanislava Čarapina, Frane Šiško, Vlatko Majić, Anto Gardaš, Umberto Lončar, Nikola Martić, Ićan Ramljak, Mile Maslač, Ivo Andrić, Veselko Koroman, Ivan Kordić, Ivan Frano Jukić, Miro Petrović, Pero Pavlović, Jakov Jurišić, Božica Jelušić, Milka Tica, Franjo Jezidžić, Ivan Kušan, Petar Miloš; hrvatska narodna poezija i proza iz BiH i R Hrvatske;
- pisci svjetske književnosti – Ezop, Carlo Collodi, Braća Grimm, La Fontaine, Astrid Lindgren, Jens Sigsgaard, Hans Ch. Andersen, Lewis Carroll, Selma Lagerlöf, Felix Salten, Erich Kästner, Antoine de Saint-Exupéry, Ivan Sergejevič Turgenjev, Bertolt Brecht, Herman Hesse, Marcel Proust;
- srpski pisci – Dragan Kulidžan, Laza Lazarević, Miroslav Antić, Stevan Raičković, Branko Ćopić;
- bošnjački pisci – Nasiha Kapidžić-Hadžić, Ismet Bekrić, Enisa Osmanović-Ćurić, Šukrija Pandžo, Musa Ćazim Ćatić, Mak Dizdar (od ovih bošnjačkih pisaca neki su svrstavani i u hrvatsku književnost – istodobno, što ne predstavlja nikakvu smetnju, već izraz određenog života u prožimanju nacionalnih i kulturnih zajednica na jednom prostoru i u određenim vremenima).

Kroz nastavne jedinice učenici kao subjekti u nastavi, suživljeni s predmetom izučavanja, bogate se doživljajno, estetski oplemenjuju te pored spoznaja koje donosi tekst što ga čitaju, oni stječu i stanovita teorijska i kulturološka znanja i iskustva, a napose ona nastala u dodiru ili prožimanju različitih mentaliteta što svojom osobitošću omogućuju učeniku samostalnije, svjesnije, zrelije, humanije djelovanje u životu i radu.

Čitanke svojom koncepcijom – književnim i drugim tekstovima te zadacima koji služe kao didaktičko-metodički instrumentarij za obradu teksta i u ostvarenju odgojnih i obrazovnih zadaća, potiču učenike na nove vidike, uvažavanje i prihvaćanje različitosti, demokratski način ponašanja, dijalog utemeljen na razlikama, koji je usmjeren na misaono napredovanje i prevladavanje bivših, te stjecanje novih i viših spoznaja na dijalektičkoj ljestvici razvitka.

Zajedničke jezgre u čitankama za 1.,2.,3. i 4. razred gimnazije

U *Čitanci 1* za 1. razred gimnazije, pored sadržaja u kojima se objašnjavaju posebnosti pojedinih književnoumjetničkih rodova i vrsta, a koji su predstavljeni klasičnim djelima svjetske i hrvatske književnosti, donosi se i pregled srednjovjekovna književnost u BiH i Hrvatskoj. Tako u odjeljku *Srednjovjekovna pismenost i književnost u Bosni i Hercegovini*, odnosno u dijelu toga poglavlja pod naslovom *Usmena književnost u Bosni i Hercegovini* pored stvaralaštva Hrvata u BiH predstavljene su i muslimanske i srpske narodne pjesme kao što su *Smrt Omera* i *Merime* te *Izhibio Jugovića*.

Hrvatska srednjovjekovna književnost u BiH predstavljena je osobito važnim spomenicima kao što su stećci, Humačka ploča, Povelja Kulina bana, Hvalov zbornik, Hrvojev misal, Aleksandrida i dr. koji pokazuju povijesne i kulturne osobitosti Hrvata u BiH i RH.

U udžbeniku *Čitanka 2* (za 2. razred gimnazije) uvršteni su sadržaji predviđeni Programom za hrvatski jezik u 2. razredu (obrađuju se razdoblja: predrenesansa, humanizam, barok, klasicizam i prosvjetiteljstvo, romantizam /samo europski/ – uz objašnjenje pojave i obradu djela najznačajnijih pisaca u europskoj književnosti, s posebnim naglaskom na iste pojave u hrvatskoj književnosti, pisce i njihova djela u navedenim razdobljima). U zasebnom poglavlju *Čitanke 2 – Književnost 17. i 18. st. u*

BiH u pregledu su predstavljeni hrvatski pisci i djela iz 17. i 18. st. u BiH, i to: Juraj Dragišić, Matija Divković, Lovro Šitović, Filip Lastrić, Ivan Ančić, Ivan Bandulavić, Stjepan Margitić; zatim hrvatski latinisti do konca 19. st.: Bono Benić, Marijan Bogdanović, Ambroz Matić, Matija Šunjić, Petar Bakula, Blaž Josić.

Sadržajnom i grafičko-likovnom oblikovanju udžbenika pridonose i ilustracije kojima su popraćeni tekstovi ranije navedenih autora, kao što su npr. *Sunčeve zrake nad Livanjskim poljem* Gabrijela Jurkića, portreti hrvatskih pisaca te naslovnice njihovih najznačajnijih djela: *Beside* Matije Divkovića, *Gramatika* Lovre Šitovića i dr.

Proučavajući povijest književnosti u BiH u tom razdoblju, učenici se upoznaju i s muslimanskom *aljamiado književnosti* te njezinim najznačajnijim pjesnicima – Hasan Kaimi i Muhamed Hevaji Uskafi, čiji su tekstovi *Kasida* i *Ilahija* predstavljeni uz slike (reprodukcije) *Čuvar pečata* Hame Ibrulja, *Konj* Mersada Berbera, *Prozori* Safeta Zeca itd.

U *Čitanici 3* (za 3. razred gimnazije) programski je obuhvaćeno razdoblje, predstavnici i djela hrvatskoga romantizma i protorealizma, zatim europskog i hrvatskog realizam te razdoblje europskog modernizma i hrvatske moderne.

Kao osobita pojava unutar hrvatske književnosti u navedenim književnopovijesnim razdobljima u poglavlju *Književnost u BiH tijekom 19. st.*, predstavljen je kulturni i književni život Hrvata u Bosni i Hercegovini – pokretači i nositelji hrvatskog nacionalnog preporoda u BiH od kojih su neki pod izravnim utjecaje Ljudevita Gaja i pokreta u Zagrebu, npr. Ivan Frano Jukić, Martin Nedić, Grgo Martić, a potom Petar Bakula, Franjo Milićević, Martin Mikulić i dr.

Predstavljen je i kulturni i književni rad Srba (posebno unutar europskog realizma djelo Branislava Nušića) i muslimana u BiH u 19. st.

Na kraju *Čitanke* u dijelu *Književni rad u Bosni i Hercegovini potkraj 19. i početkom 20. st.* predstavljeni su hrvatski književnici i njihova djela što djeluju u BiH na smjeni stoljeća, uz Silvija Strahimira Kranjčevića, osobitu pjesničku figuru, te uz široku i intenzivnu književno-kulturnu poduzetnost Ivana Milićevića i Osmana Nuri Hadžića (tandem poznat kao Osman-Aziz), tu su još Tugomir Alaupović, Ivan Klarić, Jagoda Truhelka, Eugen Matić (Narcis Jenko) i dr.

Kulturno-književni rad muslimanskih književnika (Mehmed-beg Kapetanović, Safet-beg Bašagić, Musa Ćazim Ćatić i dr.) i srpskih književnika na smjeni stoljeća (Svetozar Ćorović, Jovan Dučić, Petar Kočić), predstavljen je u pregledu, a pjesma Alekse Šantića *Veče na školju*,

njegova najznačajnija pjesama, posebno je navedena i didaktičko-metodički obrađena.

Čitanka 4 (za 4 razred gimnazije) sadržajno obuhvaća, što je programom i predviđeno, upoznavanje s književnopovijesnim aspektima pojave svjetske i hrvatske moderne književnosti, književnosti od 1929. do 1952., druge moderne (1952.-1969.) i postmodernizma (1970.-1990.). U svakom od književnopovijesnih razdoblja sadržaji koji govore o hrvatskoj književnosti dopunjeni su književnopovijesnim pregledom; komentarima i metodičkom obradom djela eminentnih autora koji su djelovali ili djeluju u BiH i u dijaspori, a vezani su za BiH rođenjem, životom i sl. (Ilija Jakovljević, Nikola Šop, Lucijan Kordić, Janko Bubalo, Gojko Sušac, Anđelko Vuletić, Veselko Koroman, Vladimir Pavlović, Ilija Ladin, Stojan Vučićević, Vinko Grubišić, Stjepan Čuić i dr.). Svakako da su i prije ovih udžbenika u gimnazijskim čitankama za četvrti razred bili zastupljeni sljedeći veliki pisci kao što su Meša Selimović, Mak Dizdar, Ivo Andrić i Antun Branko Šimić i dr. pa je to tako i ostalo.

Takvi udžbenici, s obzirom na vrijeme i prostor i sukladno spomenutim načelima, afirmiraju pripadnost BiH kao državi, donose elemente koji oslikavaju multietničnost BiH, oslobođeni su svih prijepornih sadržaja koji bi mogli nekoga iritirati, pišu ih domaći autori (ili suautori), izlaze u domicilnim tiskarama, a domaći su i nakladnici.

b) Udžbenici hrvatskoga jezika

Premda su i udžbenici za jezik metodički i strukturalno usklađeni s udžbenicima drugih jezika u BiH, hrvatski su udžbenici pisani prema normama hrvatskog jezika u njegovu standardnom obliku i prema hrvatskim planovima i programima osnovnog i srednjeg školstva u BiH, kako bi mogli ispuniti opće i posebne nacionalne i kulturne potrebe u školstvu hrvatskoga naroda (svakako slijedeći, uglavnom, udžbenike iz R. Hrvatske (izdanja ŠK Zagreb)). Budući da neki krugovi u bosanskohercegovačkim vlastima nastoje potisnuti hrvatski jezik kao službeni jezik Hrvata, služeći se različitim postupcima i u školstvu, govoreći kako u toj zemlji ima samo jedan jezik zajednički za sve i koji svi razumiju, težeći, valjda, od prije poznatu unitarističkom rješenju u vidu "bosanskohercegovačkog jezičnog standarda" (premda službeno postoje tri jezika: bošnjački, srpski i hrvatski – što i ti centri formalno priznaju), valja naglasiti kako je ta tendencija ishitrena i uzaludna, kad se zna što je to standardni jezik i da ga je nemoguće u današnje vrijeme prisilno nametati, jer:

"Postoji dakle samo jedan hrvatski jezik i ne može biti jedan za Hrvate u Republici Hrvatskoj i drugi za Hrvate

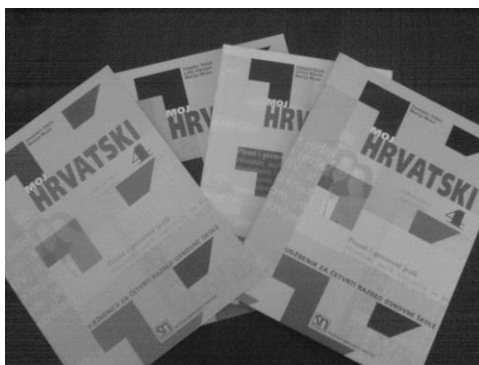
u Bosni i Hercegovini. Nisu neprihvatljivi samo pokušaji da se bošnjački jezik nametne bosanskohercegovačkim Hrvatima, bezuvjetno su neprihvatljive i eventualne tendencije da se ostvari nekakav autonomni bosanskohercegovački hrvatski standardni jezik." (Brozović, 1999b, 15)

Udžbenici hrvatskog jezika za osnovnu školu:

- A. G. ŠABIĆ, M. MUSA i suradnici, ***Vježbenica uz Hrvatsku početnicu***, vježbe za učenje čitanja i pisanja u 1. razredu osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2003.
- LUČIĆ, ZIDAR-BOGADI, KREŠIĆ, ***Hrvatski jezik 2***, udžbenik za drugi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- LUČIĆ, KREŠIĆ, ***Hrvatski jezik 2***, radna bilježnica za drugi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- M. LONČARIĆ, A. V. BIKIĆ, M. MUSA, ***Moj hrvatski 3***, udžbenik za treći razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- M. LONČARIĆ, A. V. BIKIĆ, M. MUSA, ***Moj hrvatski 3***, vježbenica za treći razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- Z. DIKLIĆ, M. MUSA, ***Moj hrvatski 4***, udžbenik za četvrti razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- Z. DIKLIĆ, M. MUSA, ***Moj hrvatski 4***, vježbenica za četvrti razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- S. TEŽAK, L. KANAJET, M. MUSA, ***Moj hrvatski 5***, udžbenik za peti razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- S. TEŽAK, L. KANAJET, M. MUSA, ***Moj hrvatski 5***, vježbenica za peti razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- S. TEŽAK, Z. KLINŽIĆ, M. MUSA, ***Moj hrvatski 7***, udžbenik za sedmi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.
- S. TEŽAK, Z. KLINŽIĆ, M. MUSA, ***Moj hrvatski 7***, vježbenica za sedmi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.

TEŽAK, KLINŽIĆ, BACAN, KREŠIĆ, *Hrvatski jezik 8*, udžbenik za osmi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.

TEŽAK, KLINŽIĆ, BACAN, KREŠIĆ, *Hrvatski jezik 8*, vježbenica za osmi razred osnovne škole, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar, 2004.

Udžbenici hrvatskog jezika za srednju školu/gimnaziju

JOSIP SILIĆ, *Hrvatski 1*, udžbenik za 1. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

JOSIP SILIĆ, *Hrvatski 1*, vježbenica za 1. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

JOSIP SILIĆ, *Morfologija hrvatskoga jezika* udžbenik za 2. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

JOSIP SILIĆ, *Morfologija hrvatskoga jezika*, udžbenik za 2. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

IVO PRANJKOVIĆ, *Hrvatski jezik 3*, udžbenik za 3. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

IVO PRANJKOVIĆ, *Hrvatski jezik 3*, vježbenica za 3. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

MARKO SAMARDŽIJA, *Hrvatski jezik 4*, udžbenik za 4. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

MARKO SAMARDŽIJA, *Hrvatski jezik 4*, udžbenik za 4. razred gimnazije, Školska knjiga /Školska naklada, Zagreb-Mostar

(Svi su udžbenici i priručnici objavljeni u više izdanja.)

Udžbenici nove devetogodišnje osnovne škole

Uvođenjem, sukladno novom zakonu, devetogodišnjeg osnovnoškolskoga obrazovanja, osnovnoškolski obrazovni sustav za sada je bipolariziran, posebice u županijama s hrvatskom većinom, tako što je u nekim školama uvedeno devetogodišnje obrazovanje, dok je u većini osnovnih škola i dalje ostalo osmogodišnje. Naime, kako je i rečeno, u F BiH županije su mjerodavne za sudbinu školstva u svim njegovim vidovima, pa bez obzira na zakonske propise na državnoj razini, u županijama je još uvijek stanje neusklađeno.

Dakle, novo stanje u hrvatskome školstvu uvjetovalo je potrebu stvaranja novih udžbenika i priručnika koji će biti usklađeni s novim nastavnim programom za tu devetogodišnju školu, odnosno s potrebama i mogućnostima malih učenika kojima je sada prvi razred pripremni u njihovu osnovnoškolskom obrazovanju.

Tako najnovija izdanja kompleta udžbenika i priručnika *Tajna slova* za prvi i drugi razred devetogodišnje i osmogodišnje osnovne škole svojim jednostavnim i vedrim tekstovima ostvaruju programske zadaće, a didaktičkim i izvantekstualnim materijalom potiču interes učenika za sadržaj školske knjige, upućuju na suradnju u razredu, oplemenjuju nastavne, ali i izvannastavne aktivnosti. Kroz sadržaje u početnicama i priručnicima (za 1. i 2. razred devetogodišnje i 1. razred osmogodišnje škole) učenike vodi pačić Pipi koji ih upućuje na zadatke (razumijem pročitani tekst, pišemo u pisanku, stvarajmo, pokušaj i ovo, izrazi doživljaje i razmišljanja i dr.), a prilogom Složne ruke, koji je novost u sadržaju obiju početnica i čitanka za drugi razred, namijenjen je zajedničkom radu učenika, roditelja i ostalih članova obitelji, zamišljen kao poticaj da zajedničkim angažmanom urade nešto novo međusobno komunicirajući ili zabavljajući se (Gradnja ograde, Jesen kuca na naš prozor, Piramida, Glazbalo, "Slijepo" pisanje, Obiteljsko božićno drvce; Kućno kazalište, Vlakić od razglednica, Uskrs u mojoj sobi, Kišne kapi i dr.).

Naziv knjige	Razred	Vrsta	Autor(i)	Godina 1. izdanja
Početnica "Tajna slova"	1.razred devetogodišnje osnovne škole	udžbenik	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2006.
Vježbenica hrvatskog jezika 1 "Tajna slova"	1.razred devetogodišnje osnovne škole	vježbenica	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2006.
Nastavni listići hrvatskog jezika "Tajna slova 1"	1.razred devetogodišnje osnovne škole	nastavni listići	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2006.
POČETNICA "Tajna slova 1"	1. razred osmogodišnje osnovne škole	udžbenik	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
"Tajna slova 1"	1. razred osmogodišnje osnovne škole	radna bilježnica uz početnicu	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
"Tajna slova 2"	2. razred osmogodišnje osnovne škole	čitanka	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
"Tajna slova 2"	2. razred osmogodišnje osnovne škole	radna bilježnica uz čitanku	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.

POČETNICA <i>"Tajna slova 2"</i>	2. razred devetogodišnje osnovne škole	čitanka	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
<i>"Tajna slova 2"</i>	2. razred devetogodišnje osnovne škole	radna bilježnica uz čitanku	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
<i>"Tajna slova 2"</i>	2. razred devetogodišnje osnovne škole	udžbenik hrvatskog jezika	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.
<i>"Tajna slova 2"</i>	2. razred devetogodišnje osnovne škole	radna bilježnica za hrvatski jezik	Terezija ZOKIĆ, Jadranka BRALIĆ, Marija MUSA	2007.

I tako, prihvaćajući opća načela i demokratski dogovorena i usvojena rješenja u Bosni i Hercegovini, hrvatski udžbenici u BiH su nacionalno prepoznatljivi, multikulturalno obilježeni i europski standardizirani. Može se slobodno reći da je taj udžbenički projekt najznačajniji pothvat u bosanskohercegovačkom školstvu, posebno zbog demokratizacije odnosa i nacionalne emancipacije Hrvata u tom kontekstu, od Daytonskog sporazuma do danas, koji je u sebi ujedinio sve relevantne uzuse, bitne odgojne i obrazovne ciljeve, nacionalne, međunacionalne i državne interese, te sve potrebne oznake posebnog i zajedničkog, nacionalnog i multietničkog, odnosno multikulturalnog pristupa u suvremenom obrazovanju. Zapravo, to je pored ostalog priloga da se Bosni i Hercegovini u budućim pregovorima s Europskom zajednicom i predstojećim ustavnim promjenama što više približi europskim standardima koji se primjenjuju i u drugim demokratskim državama Europe i svijeta.

Štoviše, strateški ciljevi Hrvata kao i drugih konstitutivnih naroda u BiH, i u ovom vidu društvenog života, trebaju težiti ujednačavanju sa standardima EU, posebno stoga što se zna da Europska zajednica ne želi "europskim identitetom" zatrti posebne nacionalne i kulturne identitete svojih članica. Međutim, te posebnosti treba njegovati, a europski bi identitet trebao samo upotpuniti i oplemeniti nacionalne i kulturne

identitete, napose kad je riječ o jezicima, a što se vidi iz glavnog dokumenta Vijeća za jezične nastavne programe (*The Common European Framework of Reference for Languages*, 2001. g.) i njegovih smjernica za provjeru znanja, udžbenika, kao i kulturni kontekst javljanja jezika i njegovu glavnu funkciju sredstva za uspješnu komunikaciju. Tu se ne zagovaraju samo veliki i odabrani jezici, nego se cijeni podjednako i većinski i manjinski jezik i kultura.

HRVATSKI JEZIK I NJEGOV POLOŽAJ U OBRAZOVANJU BIH

Prema N. Chomskom, jednom od najvećih svjetskih lingvista i filozofa, s filozofskog gledišta jezik je "bitna sastavnica uma" (Chomsky, 2000, 48) koja je presudna u očuvanju narodnog suvereniteta. Jezik zajedno s drugim oblicima društvene svijesti kao što su filozofija, religija, moral, umjetnost i dr. pripada onom dijelu te svijesti koji vodi njezinu progresivnom razvitku jer istodobno povezuje i ujedinjuje kulturnu tradiciju (kulturno naslijeđe i iskustvo) i kulturno stvaralaštvo novih naraštaja, dakle, kulturnu prošlost i sadašnjost u kojoj nastaju nova kulturna (i jezična) bogatstva koja su opet uvećana i oplemenjena u komunikaciji s drugim skupinama.

Pravo na jezik je skup različitih prava zadanih u društvenom životu pojedinca i naroda i u njihovu zajedničkom odnosu prema drugima, a to su: pravo na davanje imena svom jeziku; na priznavanje tog naziva od drugih; pravo na jednakopravnost svoga jezika u složenoj zajednici s jezicima drugih naroda i nacionalnih manjina; pravo na uporabu svoga jezika u javnom i kulturnom životu zajednice, pisanom i usmenom komuniciranju i u sredstvima javnog informiranja; pravo na odgoj i obrazovanje na svom jeziku u državnim ili privatnim školama; pravo na uporabu svoga jezika u označavanju javnih komunikacija, etničkog područja i javnih ustanova.

Kolektivna ljudska prava u jednonacionalnim državama (to su države-nacije) nisu ugrožena. Problem se javlja u složenim državama u kojima veći narod ugrožava ostvarivanje etničkih, kulturnih, jezičnih i političkih prava manjeg naroda.

A kakav je aktualni poslijedejtonski ustavnopravni položaj hrvatskog jezika i kakva su uopće ustavnopravna rješenja jezične politike u Bosni i Hercegovini, trebalo bi raščlaniti ovom prigodom. Aktualni *Ustav Bosne i Hercegovine* ništa ne govori o službenim jezicima, već to pitanje prepušta entitetskim ustavima. *Ustav Republike Srpske* ovo pitanje rješava člankom 17. čiji prvi i drugi stavak glase:

"U Republici Srpskoj je u službenoj upotrebi srpski jezik ijekavskog i ekavskog izgovora i ćirilično pismo, a latinično pismo na način određen zakonom. Na područjima gdje žive druge jezične grupe u službenoj upotrebi su njihovi jezici i pisma na način određen zakonom".

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine riješio je pitanje jezika Bosne i Hercegovine člankom 6. koji glasi:

"Službeni jezici Federacije BiH su hrvatski jezik i bosanski jezik. Službeno pismo je latinica. Ostali jezici se mogu koristiti kao sredstva komunikacije i nastave".

Županija Sarajevo, Županija Goražde, dijelovi Hercegovačko-neretvanske županije i Županije središnja Bosna u prosvjeti primjenjuju zakone bivše Republike Bosne i Hercegovine, a imaju doista neobično rješenje, te se nastava u osnovnoj i srednjoj školi izvodi na *"standardnom književnom jeziku ijekavskog izgovora konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine koji se imenuju jednim od tri naziva: bosanski, srpski i hrvatski"*.

Isto kao i u svom Ustavu, Županija Sarajevo u svojim zakonima o obrazovanju ne spominje pitanje na kojemu će se jeziku izvoditi nastava, već samo kaže: *"Osnovna škola osigurava da u prva tri mjeseca učenici savladaju i latinicu i ćirilicu, s tim da se u prvom razredu započinje sa učenjem latinice"*. U Bosansko-podrinjskoj županiji se utvrđuje da se u školi nastava izvodi na bosanskom jeziku. U Hercegovačko-neretvanskoj županiji pitanje jezika u nastavi rješava se na sljedeći način: *"Nastava u osnovnim školama, odnosno u odjeljenjima izvodi se na hrvatskom jeziku ili bošnjačkom jeziku i na latiničnom pismu. Izvođenje nastave za djecu pripadnike etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina izvodit će se u skladu s posebnim propisom koji donosi Ministarstvo"*.

Rješenje je u Županiji središnja Bosna sljedeće:

"Nastava u osnovnoj školi odvijat će se na jednom od jezika konstitutivnih naroda, prema pravu izbora djetetova roditelja, po prihvaćenim najvišim europskim i međunarodnim standardima. Osnivač je dužan pod jednakim uvjetima osigurati korištenje školskog prostora svim učenicima, bez obzira koji nastavni plan i program pohađaju i na kojem jeziku se nastava izvodi".

U Zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, u članku 9. stoji:

"Bosanski, hrvatski i srpski jezik, te latinično i ćirilično pismo su ravnopravnoj uporabi u nastavi i vannastavnim aktivnostima u osnovnim i srednjim školama Distrikta".

Znači, stanje o kome smo do sada govorili bilo je pravno valjano do 28. travnja 2002. godine kada visoki predstavnik objavljuje *Odluku o*

izmjenama i dopunama Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, koja donosi bitne promjene u pravnom reguliranju pitanja jezika. Ista *Odluka o izmjeni Ustava* donesena je i za Republiku Srpsku.

Činjenica da Bošnjaci, Srbi i Hrvati postaju konstitutivni narodi u Federaciji BiH i u Republici Srpskoj, nameće izmjenu pa su sada službeni jezici hrvatski jezik, srpski jezik i bosanski jezik, a službena pisma sada su latinica i ćirilica u cijeloj BiH. Naravno da sve odredbe treba nužno i dosljedno primjenjivati u županijskim ustavima.

Kada u jednom društvu dolazi do izrazite razlike ili čak suprotnosti između proklamiranih načela i njihova ostvarenja u svakodnevnoj praksi, onda je to siguran znak da je to društvo u ozbiljnim poteškoćama. Na žalost, u Bosni i Hercegovini dolazi do takvih pojava, te od ustavnih načela koja inzistiraju na najvišim demokratskim načelima i slobodama čovjeka i naroda, odmah na prvom koraku iza Ustava počinje urušavanje ovih neprijepornih demokratskih standarda. Naime, 30. lipnja 2003. donesen je *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini*. Sam ustavni temelj za donošenje ovakvog zakona na državnoj razini više je nego upitan, naime, ne bi mogao izdržati iole ozbiljniju analizu ili provjeru od stručno relevantnih čimbenika. Rješenja u navedenom zakonu izazivaju zabunu, zbrku, ali i opravdan strah za krajnje namjere zakonodavca, a posebice za primjenu u praksi takvih višeznačnih odredbi. Na primjeru članka 7. ovog već više puta spomenutog zakona stoji: "*Jezici konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine upotrebljavati će se u svim školama, u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine. Svi učenici u školama će izučavati pisma koja su u službenoj upotrebi u Bosni i Hercegovini.*"

Zamislite uporabu jezika u skladu s *Ustavom Bosne i Hercegovine*, u kojem ne piše ništa o službenoj uporabi jezika konstitutivnih naroda! Ili, na kakva sve razmišljanja može navesti odredba o primjeni zajedničkih jezgri za hrvatski, srpski i bosanski jezik (rječnik, gramatika, pravopis, lektira, udžbenici...!?).

Dakle, ranije spomenute zakonske odredbe vrijedile su sve do donošenja *Okvirnog zakona o osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju* koji izlazi 30. lipnja 2003. godine. Zatim su županije i Republika Srpska donijele svoje zakone o osnovnom i srednjem odgoju i obrazovanju koji su sada, uglavnom, usklađeni s *Okvirnim zakonom*. Tamo gdje su bila "neadekvatna rješenja" visoki predstavnik – kao krajnji autoritet – sam je okončao posao: u Zapadnohercegovačkoj županiji, u Hercegbosanskoj županiji, u Županiji središnja Bosna, a po nešto drugačijem postupku i u Hercegovačko-neretvanskoj županiji. Nakon svega, sada je zakonsko stanje ujednačeno, što samostalno kroz tijela županija, što višom silom, pa se može svesti na sljedeću odredbu: *Nastava u školi izvodit će se na jezicima*

konstitutivnih naroda BiH, uz upotrebu oba pisma sukladno Ustavu BiH, a odrednica o jeziku je već spomenuta u Okvirnom zakonu - čl. 7. A znadete li da u Ustavu BiH ne postoji ništa što govori o jezicima, štoviše – Ustav je još uvijek u vidu aneksa Daytonskog sporazuma (o jeziku se govori samo u entitetskim ustavima – Ustav Federacije BiH i ustavima županija i Ustav Republike Srpske) .

Bez obzira na ustavni položaj i sve poduzete mjere, hrvatski jezik kao i niz drugih oznaka nacionalnog bića, ne stoji u ravnopravnu odnosu spram druga dva naroda (o tome najbolje svjedoči društvena i politička praksa: tijela vlasti bez pariteta i konsenzusa u kojima se Hrvati redovito preglasavaju, broj uposlenih na FTV-u i drugim medijima, nakladničkim kućama i dr. područjima obrazovnog, kulturnog, političkog, kao i gospodarskog života).

Premda se svi relevantni činitelji, i domaći i međunarodni, zalažu u provedbi reformi obrazovanja, problemi su i dalje veliki. Mnoge kategorije od elementarne važnosti nisu zakonski usklađene i nisu isto riješene na svim razinama. Tako je i s *Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju*, pa samim tim i s nastavnim planom i programom. Navlastito je zabrinjavajuće statističko izvješće koje govori o privremenom sporazumu o ispunjavanju posebnih potreba i prava djece povratnika od 19. studenoga 2003., koje upućuje na to kako za dvije školske godine od usvajanja toga sporazuma nije postigao gotovo nikakav uspjeh pripremanog povratka djece, njihovih roditelja i učitelja u nekim županijama Federacije BiH, a pogotovo su porazni podatci o povratku u Republiku Srpsku. Sve ovo govori o uvjetovanosti odgoja i obrazovanja ukupnim prilikama društvenog i političkog života u BiH.

Koliko god međunarodna zajednica govorila kako će obrazovnim reformama istjerati politiku iz škole, vidimo upravo da politički dogovori ili pak nedostaci političkih dogovora, što je isto, presudno utječu na ustroj i kvalitetu obrazovanja. Uz to, nepovoljan socijalni položaj naroda, velika nezaposlenost, ishitrena, neadekvatna, ponekad i nametnuta rješenja, mizerna ulaganja u školstvo, nezainteresiranost vlasti, pogotovo na razini države i entiteta, govore o svojoj složenosti i teškoćama u području obrazovanja mladih.

Nažalost, osim nekih pozitivnih pomaka, školstvo u BiH opterećeno je i dalje mnogim problemima, subjektivne i objektivne naravi. Npr. poznato je kako su hrvatska djeca u Tuzli, Zenici, Bihaću, Sarajevu i dalje zakinjuta za elementarna postignuća razvijene zapadnoeuropske civilizacije, kao što je pravo školovanja na materinskom jeziku pa se i dalje, izgleda, ova djeca moraju školovati na tuđem jeziku, s konačnom nakanom da svoj jezik ili zaborave ili ga nikad i ne nauče.

Pa ipak, radeći prema zaključcima mjerodavnih tijela i sukladno zakonu, treba pokazati uvidavnost i odgovornost, ali i demokratsku širinu, kako bi se afirmirala prava školovanja na vlastitom jeziku i sukladno svojim nacionalnim potrebama, u jednakopravnosti sva tri konstitutivna naroda, da bi se uklonili svi mogući prijeporni sadržaji i, u dogovorenoj mjeri, uvela načela multietičnosti u udžbenike i nastavne planove i programe – kao minimum zajedničkog polazišta u višenacionalnim i složenim državama kakva je BiH.

Stoga, ako bismo trenutačno rezimirali cjelokupnu situaciju u školstvu u BiH, posebice s aspekta hrvatskoga školskog sustava kao njegova sastavnog dijela, mogli bismo precizirati sljedeće zaključke:

1. Dosljedno poštivanje i provedba međunarodnih konvencija koje reguliraju ovo područje, te Ustava Bosne i Hercegovine, Ustava Federacije Bosne i Hercegovine i županijskih ustava u Federaciji Bosne i Hercegovine.
2. Dosljedno poštivanje i provedba odredbi o konstitutivnosti naroda i o hrvatskom, srpskom i bosanskom jeziku kao službenim jezicima u Bosni i Hercegovini te, kao takvim, obvezatnim za izvođenje nastave na materinskom jeziku, po zahtjevu učenika i roditelja.
3. Dosljedno poštivanje i provedba zaključaka OHR-a i UNESCO-a sa simpozija održanog 7. i 8. veljače 2000. godine u Sarajevu, na kojemu je odlučeno da je u Bosni i Hercegovini najprimjereniji tzv. švicarski model paralelnih nastavnih planova i programa.
4. Permanentni rad na osuvremenjivanju i poboljšavanju postojećih nastavnih planova i programa, stalno jačanje i materijalni, kadrovski, uloge i položaja Zavoda za školstvo u Mostaru kao javne ustanove koja bi na stručnoj osnovi pratila i poticala razvoj školstva na hrvatskom jeziku i prema hrvatskim planovima i programima u BiH, surađujući na valjanoj korelaciji s hrvatskim školama u svim županijama F BiH kao i u cijeloj BiH.
5. Stalni rad na afirmaciji domaćih autora i nakladničkih kuća pri izradi udžbenika i udžbeničke literature na hrvatskom jeziku te omogućivanje njihove uporabe na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine.
6. Poboljšanje materijalnih pretpostavki za uspješan rad u školstvu: suvremena učila, opremljeni kabineti, održavanje školskih objekata te poboljšanje materijalnog statusa prosvjetnih djelatnika.
7. Odlučno suprotstavljanje tendencijama koje dolaze iz onih središta što teže unitarizaciji i centralizaciji, te veličanju tzv. nadnacionalnih

kategorija bosanskog jezika i bosanske nacije upravo preko školstva.

8. Koordinaciju i usklađivanje županijskih ministarstava prosvjete na području F BiH, kao i tijela vlasti na području RS treba postaviti tako da bi se odgovarajućim rješenjima zadovoljile nacionalne potrebe sva tri naroda, na cijelomu teritoriju Bosne i Hercegovine, sukladno Odluci Ustavnog suda o konstitutivnosti sva tri naroda u cijeloj državi BiH.

Za provedbu ovih zaključaka treba dovoljno snage u svim, navlastito ljudskim resursima, utemeljenim na znanju i općim humanističkim načelima, na nacionalnoj svijesti, poznavanju kulturne tradicije, uvažavanju domaćih i međunarodnih gibanja, izraženoj toleranciji i uvažavanju drugog i drukčijeg, uvijek pronalaziti uporišta u međunarodnim aktima i konvencijama i, dakako, u domaćem zakonodavstvu.

LITERATURA

- Bežen, A., Jelavić, F., Pletenac, V., Kujundžić, N. (1993), *Osnove didaktike*, Zagreb.
- Brozović, D. (1999a), Odnos hrvatskoga i bosanskoga odnosno bošnjačkoga jezika, *Jezik* 47, str. 13-16. (isto: *Osvit*, br.2-3, 1999b, str. 15-20.).
- Brozović, D. (2006), *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnoga standarda*, Zagreb.
- Chomsky, N. (2000), *Predviđanja*, Zagreb.
- Dalberg, G., Asen, G., (1994), Evaluation and Regulation: a Question of Empowerment, u knjizi Moss, P., Pence, A. (ed.): *Valuing Quality in Early Childhood Services, New Approaches to Defining Quality*, London, Paul Chapman Publishing, str. 166-167.
- Dalberg, G., Moss, P., Pence, A. (1999), Pedagogical Documentation: A Practice for Reflection and Democracy, *Beyond Quality in Early Childhood Education and Care, Postmodern Perspectives*, Falmer Press, Philadelphia, str. 144-158.
- Dewey, J. (1971), *Vaspitanje i demokracija*, Cetinje.
- Zbornik radova *Jezik u Bosni i Hercegovini* (2005), Urednik Svein Monnesland. Sarajevo/Oslo, Institut za jezik u Sarajevu/Institut za istočnoevropske i orijentalne studije.
- Katičić, R. (1972), Identitet jezika. *Suvremena lingvistika* 5-6, str. 5-14.
- Katičić, R. (2004), *Hrvatski jezični standard*. (i Kovačec, August. *Izazovi globalizacije i hrvatski jezični standard*. Predavanje održano 27. I.

2004. u HAZU u organizaciji Razreda za filološke znanosti HAZU), Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Malić, J. (1986), *Koncepcija suvremenog udžbenika*, Zagreb.
- Musa, Š. (2001), Povijesni pregled hrvatskog jezika u BiH, njegova sadašnjost i budućnost, *Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini – jučer i danas*, Mostar, str. 39-51.
- Odluka o izmjenama i dopunama Ustava Federacije BiH, 28. IV. 2002.
- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, 30. VI. 2003.
- Pavlović, A. (2006), Odgojna i obrazovna paradigma školstva u svjetlu nacionalne, jezične i kulturne jednakopravnosti triju konstitutivnih naroda u BiH, *Ustavno-pravni položaj Hrvata u BiH*, Mostar, str. 330-335.
- Petrović-Sočo, B., Petrečija, B. (2002), Pedagoška dokumentacija, kritička refleksija i demokracija, *Zbornik učiteljske akademije u Zagrebu*, 4, str. 179-182.
- Dokumenti Vijeća Europe za jezične nastavne programe (The Common European Framework of Reference for Languages), 2001.
- UNESCO o problemima današnjice i izazovima sutrašnjice, *Shvatati i djelovati*, Zavod za kulturu Hrvatske, Zagreb, 1973, str. 197.
- Ustavi i zakoni iz SRBiH i SFRJ, 1974.
- Aneks Daytonsko sporazuma, 1995.
- Ustavi Federacije BiH (Poglavlje III, članak 4, 5 i 6), 1995.
- Ustav Republike Srpske, 1995.
- Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju, 2000./2001. god.
- Zuev, D.D. (1983), Školjni učebnik, *Pedagogika*, Moskva.
- Županijski ustavi i zakoni iz Federacije BiH

**EDUCATION AND CROATIAN LANGUAGE IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA WITH EMPHASIS ON CROATIAN LANGUAGE
AND LITERATURE TEXTBOOKS**

ABSTRACT

The post-Dayton Bosnia and Herzegovina, state community in which the war stopped at the end of 1995, has many unsolved questions, many problems in all the segments of life, just like in the area of education. With regard to complex traditional, religious and national structure and everything which was a consequence of life in such society, it is hard, but inevitable, to arrange, plan and conduct affairs from different areas of the society and state immediately after the conflict.

However, when peace was restored by the intercession of the international community, all aspects of life were being consolidated gradually, at one level, and among them educational system at all the levels.

With regard to changed social circumstances, new state organization and forming of government, with all constitutional principles and legal regulation, it was hard to establish normal flows in society. In the same way it was complicated to organize education as the society activity especially because of different national, political, traditional and language interests of nations in BiH.

However, despite all difficulties and interruptions certain solutions were made in education in order that every constitutive nation in BiH has its own system, which is, in contact with others, completed in the arranged reciprocity and active correlation, making a common complex educational system in BiH.

On that basis, regardless of all the attempts of unitarianism from bigger nations, and regardless of weaker position of the Croatian nation in the government bodies, from which many negative consequences emerged, it gains the right to official usage of its own language in education and all other segments. In that way the Croats will, in their own language, make the textbooks and other literature as the basis of educational process, which will, through democratic procedures, with regard to both home and foreign circumstances and harmonization by the European standards, completely come closer to the European education system.

Key words: *language, culture, education, curriculum, textbook*